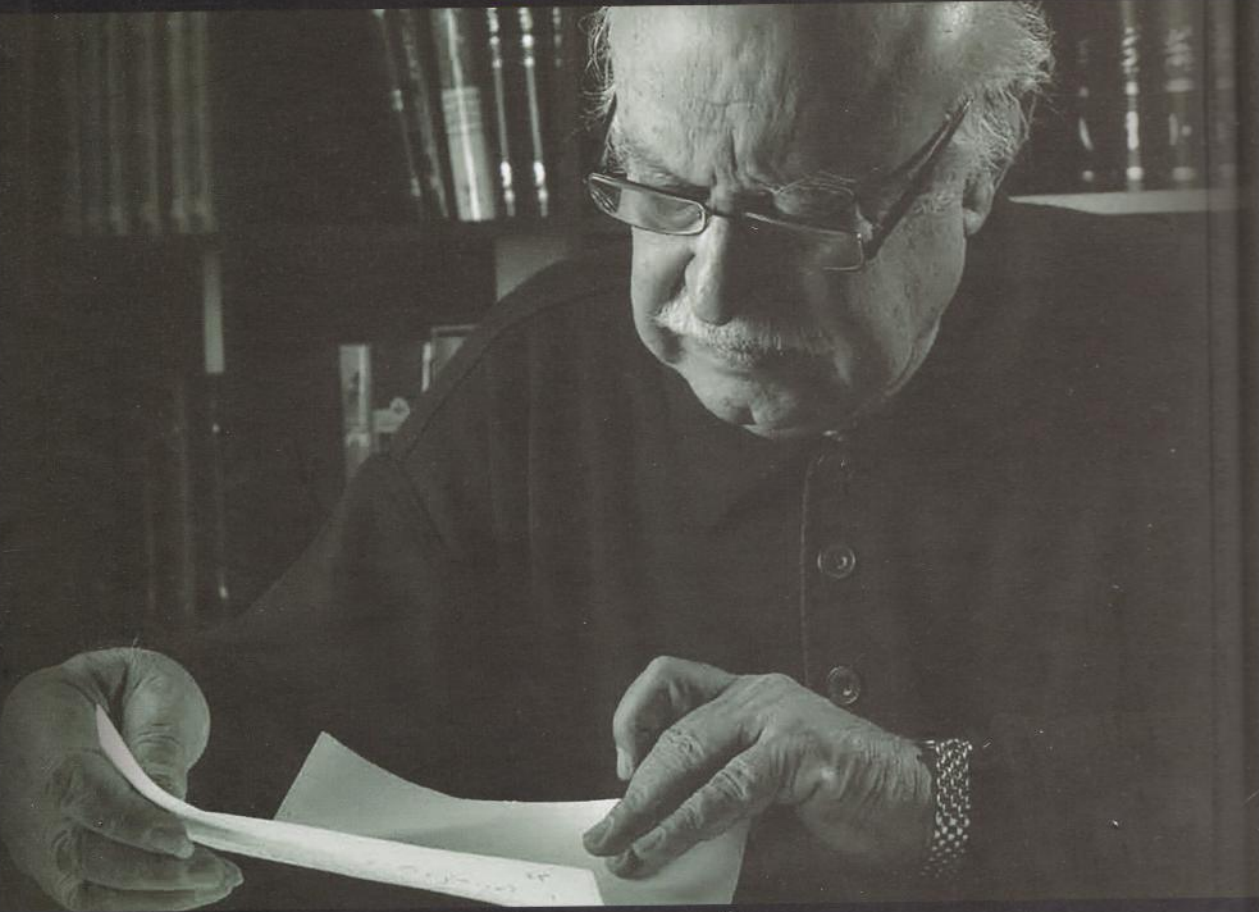

فرم و آشنایی در موسیقی ایران

فرهاد فخرالدینی

انتشارات معین

روبه روی دانشگاه تهران، فخررازی، فاتحی داریان، پلاک ۳

تلفن ۶۶۹۷۳۷۲ و ۶۶۴۰۵۹۹۲

www.moin-publisher.com

E-mail: info@moin-publisher.com

@MoinPublisher

@MoinPublisher

فخرالدینی، فرهاد

فرم و آفرینش در موسیقی ایران

چاپ پنجم: ۱۴۰۲

حروف نگار و صفحه آرا: علی اکبر قربانی

نت نویسی کامپیوتری: فرامرز نیوپور

خوشنویسی روی جلد: بیژن بیژنی

طرح روی جلد: ترنم حسن پور

عکس: بابک مانی

لیتوگرافی و چاپ: طیف نگار

شمارگان: ۴۲۰ نسخه

تمامی حقوق این اثر برای ناشر و مؤلف محفوظ است.

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۱۴۲۳۰-۶۶۹۶۱۴۹۵

قیمت:

فهرست مطالب

۸.....	ارکان موسیقی.....
۸.....	ملودی.....
۱۳.....	وزن و ریتم (ایقاع) در موسیقی ایران.....
۱۷.....	فراز، موتیف و پرئود.....
۱۸.....	تعریف فرم.....
۲۲.....	ساختمان فرم.....
۲۷.....	تکرار و تقلید.....
۲۷.....	تکرار همانند.....
۲۹.....	تکرار با تغییر.....
۳۱.....	تکرار با کاهش.....
۳۲.....	تکرار با افزایش.....
۳۲.....	تکرار با تقلید.....
۳۴.....	تکرار با قرینه‌های افقی و عمودی.....
۳۶.....	فرم‌های معمول در موسیقی ایرانی.....
۳۶.....	پیش درآمد.....
۴۱.....	چهارمضراب.....
۵۶.....	تصنیف.....
۷۶.....	رنگ.....
۸۷.....	قطعات آزاد.....
۱۰۲.....	منابع و مآخذ.....

ارکان موسیقی

در موسیقی اروپائی یا موسیقی جهانی، ارکان موسیقی عبارتند از: ملودی^۱، ریتم^۲ و هارمونی^۳. ولی در موسیقی اصیل ایرانی که یک موسیقی یک صدائی است، این ارکان شامل ملودی یا لحن^۴ و وزن یا ریتم خواهد بود.

ملودی

از قدیم در موسیقی ایران ملودی یا لحن به دو شکل موزون و غیر موزون وجود داشته است. ادبیات ما هم به دو شکل نظم و نثر^۵ تقسیم شده است. ملودی‌های موزون مثل پیش‌درآمدها، چهار مضراب‌ها، زنگوله‌ها، پیش‌زنگوله‌ها، گوشه‌های موزون دیگر، تصانیف و رنگ‌ها، دارای وزن و ریتم مشخصی بوده و با متر و نظم معینی از نظر زمان ادامه می‌یابند. بنابراین دارای میزان‌بندی معینی خواهند بود، ولی ملودی‌های غیرموزون شامل درآمدها و گوشه‌هایی است که در ردیف مقام‌ها و دستگاه‌های موسیقی ایران به صورت آزاد نواخته و خوانده می‌شوند. نت‌نویسی این ملودی‌ها معمولاً بدون میزان‌بندی انجام می‌شود و خواننده و نوازنده با شناختی که از اجرای این ملودی‌ها در ردیف موسیقی ایران دارند، متر یا میزان کشش‌های صداها را بنا به احساس خود تعیین می‌کنند. ملودی‌های غیرموزون اگر با شعر همراه باشند تابع وزن عروضی شعر بوده و فرازهای آن بر اساس مصراع‌های شعر شکل می‌گیرند.

1. Melody

2. Rhythm

3. Harmony

۴. در موسیقی قدیم ایران لحن به معنی ملودی یا آهنگ بوده است.

۵. در موسیقی قدیم ایران هم به موسیقی موزون و غیر موزون، «نظم‌النغمات» و «نثرالنغمات» می‌گفتند.

ارکان موسیقی ۹

ملودی یا لحن، از پشت سر هم قرار گرفتن صداهای موسیقی با کشش یا زمان‌های متفاوت و متناسب که با نظم و ترتیب معینی از نظر کمیت و کیفیت به دنبال هم قرار می‌گیرند به وجود می‌آید. نکته مهم این است که این صداها چگونه به دنبال هم قرار می‌گیرند تا یک ملودی زیبا را به وجود بیاورند. جواب این سؤال مشکل و حتی غیر ممکن است، چون بدون ذوق سلیم و نیروی آفرینش نمی‌توان به ملودی‌های زیبا و دلنشین دست یافت.

معمولاً یک ملودی خوب، ترکیبی از صداهایی با فواصل متصل یا پی‌درپی مثل فواصل دوم کوچک، دوم بزرگ، دوم نیم بزرگ، دوم بیش بزرگ و یا دوم افزوده و فواصل ملودیک منفصل شامل انواع فواصل سوم، چهارم، پنجم، ششم و گاهی هفتم کوچک و هشتم درست می‌باشد. بدیهی است ترتیب قرار گرفتن صداها یا نت‌ها به شکلی خواهند بود که گاهی حرکت بالارونده و یا پائین‌رونده و گاهی هم حرکت یکنواخت خواهند داشت. تشخیص و تعیین جهت این حرکات بستگی به ذوق سازنده آن دارد. مثال زیر مقدمه یک پیش‌درآمد در شور «سُل» از ساخته‌های رکن‌الدین خان مختاری^۱ است که با نت «سُل» که تونیک یا شاهد شور است شروع شده و با حرکات متصل پائین‌رونده به نت تونیک یا شاهد در اکتاو پائین می‌رسد. در این ملودی چند بار از فواصل منفصل، آن هم فقط به صورت فاصله سوم استفاده شده است.

رکن‌الدین خان مختاری
پیش‌درآمد

$\text{♩} = 88$

۱. «مجموعه‌ای از آثار رکن‌الدین خان» گردآوری ارشد تهماسبی، انتشارات فرهنگی ماهور.

در مثال زیر یکی از فرازهای اصلی سوئیت ابن سینا (ساخته نگارنده) با تقلیدهای بالارونده به فاصله سوم، قطعه را به اوج برده و به پایان می‌رساند:

فرهاد فخرالدینی
سوئیت ابن سینا

♩ ca 84

مثال زیر از پارتِ تارِ تنها از قسمت اول «کنسرتو برای تار و ارکستر» ساخته نگارنده انتخاب شده است و در آن حرکات پائین‌رونده و بالارونده را در کنار هم مشاهده می‌کنیم و از میزان ۱۶۳ هم قطعه با حرکات بالارونده اوج گرفته و به کادانس پایان وصل می‌شود:

فرهاد فخرالدینی
کنسرتو برای تار و ارکستر

♩ ca 112

از سه فراز هشت میزانی تشکیل شده و یک دور یا پرپود ۲۴ میزانی را به وجود آورده است:

Beethoven
Symphony 7th, Mov. II

Allegretto (♩ = 76)
ten.

Viole *p*

etc.

در بسیاری از آهنگ‌های محلی وسعت ملودی عبارت از فواصل چهارم، پنجم و حداکثر هشتم درست است و دلیل آن این است که مردم عادی وسعت صدای خوانندگان حرفه‌ای را ندارند در اصل این آهنگ‌ها برای کسانی که وسعت صدای محدودی دارند ساخته شده است. در اغلب ملودی گوشه‌های ردیف موسیقی هم وسعت ملودی حدود فاصله پنجم درست تا فاصله هفتم کوچک است!

آهنگساز باید با زیبایی‌های هنر یعنی با علم «زیباشناسی» (استیک^۲) آشنا باشد. شناخت زیبایی‌ها هم اکتسابی است و هم ذاتی که در این صورت یک موهبت الهی محسوب می‌شود. این مطلب در مورد مردم عادی هم صدق می‌کند، یعنی بعضی از مردم ذوق و استعداد شنیدن و لذت بردن از موسیقی را دارند و بعضی هم ندارند. تشخیص زیبایی هم یک امر ذاتی است که خوشبختانه اکثر مردم از آن بهره‌مند هستند و بدون آگاهی از علم زیباشناسی از شنیدن ملودی‌های زیبا و دلنشین و دیدن زیبایی‌های طبیعت لذت می‌برند که این هم یک موهبت الهی است.

۱. رجوع شود به مثال‌های کتاب «تجزیه و تحلیل و شرح ردیف موسیقی ایران» تألیف نگارنده.

Form and Creation
in Iranian Music
Farhad Fakhreddini

انتشارات معین

9 789641 651314